

НАОЧНІСТЬ У ВИКЛАДАННІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація

Ефективність процесу навчання багато в чому визначається тим, чи спирається засвоєння наукових понять на знання конкретних фактів, наявність уявлень студентів про ті предмети, явища, процеси, які дані поняття відображають, що сприяє правильному розумінню законів природи людського суспільства.

На сучасному етапі розвитку дидактики наочність можна визначити як принцип навчання, який ґрунтується на відображенні конкретних предметів, явищ, процесів, моделей або їх образних відтворень. За допомогою пояснень, прикладів можна створити уявлення про те чи інше поняття, тобто можна навчати наочно, спиратись на ті ж образи, уявлення, дії, які є в особистому досвіді студентів.

У дослідженні розкривається значення наочності у сприйнятті матеріалу. Піднімається проблема неефективного використання наочних засобів у навчальному процесі, виділено основні помилки при їх застосуванні.

Ключові слова: засоби наочності, візуальна інформація, студент, абстрактне мислення, принцип наочності, сприймання, опорні конспекти.

К.Л. Багрій, к.э.н.,

Черновицкий торгово-экономический институт КНТЭУ, г. Черновцы

НАГЛЯДНОСТЬ В ПРЕПОДАВАНИИ И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

Эффективность процесса обучения во многом определяется тем, или опирается усвоения научных понятий на знание конкретных фактов, наличие представлений студентов о тех предметах, явлениях, процессах, которые данные понятия отражают, что способствует правильному пониманию законов природы человеческого общества.

На современном этапе развития дидактики наглядность можно определить как принцип обучения, основанный на показе конкретных предметов, явлений, процессов, моделей или их образных воспроизведений. С помощью объяснений, примеров можно создать представление о том или ином понятии, то есть можно учить наглядно, опираться на те же образы, представления, действия, которые есть в личном опыте студентов.

В исследовании раскрывается значение наглядности в восприятии материала. Поднимается проблема неэффективного использования наглядных средств в учебном процессе, выделены основные ошибки при их применении.

Ключевые слова: средства наглядности, визуальная информация, студент, абстрактное мышление, принцип наглядности, восприятие, опорные конспекты.

Постановка проблеми. Завдяки науково-технічному розвитку кожні чотири роки інформація у світі подвоюється. Відповідно обсяг матеріалу, який необхідно засвоювати студенту, збільшується, проте кількість годин для

вивчення матеріалу вичерпна. Тому постає питання: як за короткий час засвоїти якнайбільше інформації? Виникає потреба в оперативному опрацюванні і засвоєнні інформації та пошуку ефективних способів навчання. Для цього існують різноманітні засоби наочності, які дозволяють швидко обробляти інформацію та краще її запам'ятовувати.

Незважаючи на важливість застосування наочних засобів у навчанні та широкий їх вибір, досить часто саме цього принципу дидактики не дотримуються. Великим недоліком є те, що студентів не навчають методам запам'ятовування, розвитку уваги та мислення. Наочність відіграє значну роль в розумінні матеріалу та використанні його на практиці у професійному розвитку, тому необхідно приділяти більше уваги розробленню засобів наочності, які б підвищували ефективність навчального процесу.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблемі використання принципу наочності приділяли значну увагу такі педагоги, як: В. Болтянський, І. Бурдак, А. Брушлинський, С. Гончаренко, Я. Коменський, І. Малафіїк, Г. Песталоцці, Ж. Руссо, К. Ушинський, Л. Фрідман, І. Осмоловська, С. Шемедюк та ін. У їхніх працях розглядалась роль та значення наочності в утворенні, формуванні понять та продуктивній навчальній діяльності студентів.

К. Ушинський запропонував декілька способів та прийомів роботи з наочними посібниками для активізації розумової діяльності студентів та формування у них чуттєвого образу. Саме чуттєвий образ предмету навчання, сформований на основі наочного посібника, є, на думку педагога, найголовнішим в навчанні, а не сам наочний посібник. Вчений розумів, що наочне навчання сприяє правильному переходу думки студента від конкретного об'єкта до абстрактного. Наочність, на думку К. Ушинського, збагачує коло уявлень студента про реальний світ, робить навчання більш доступним, конкретним та цікавим, розвиває спостережливість та мислення [9, с. 42].

Теорії впровадження комп'ютерних технологій в освітній процес присвячено праці Н. Апатової, Б. Гершунського, М. Жалдака, Ю. Машбиця, Н. Морзе, І. Роберта, М. Смульсона, Н. Тализіної та ін. Впровадження інформаційних технологій у викладанні економічних дисциплін розглядалося у наукових працях М. Скуратівської, В. Біскупа, О. Аксьонової, Е. Чамберліна, М. Джозефа, Ф. Саундера, В. Захка, Д. Льюїса, Р. Барлета, А. Вільямса та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основне значення наочності в навчальному процесі полягає перш за все у кращому сприйнятті та запам'ятовуванні матеріалу. Проте не досліджуються інші непрямі впливи наочних засобів, які мають не менш важливе значення та використання яких сприяє кращому розумінню матеріалу та розвитку мовлення.

Метою даного дослідження є обґрунтування позитивного впливу наочності при викладанні дисциплін та з'ясування основних причин неефективного використання засобів наочності у навчанні.

Виклад основного матеріалу. Принцип наочності – це дидактичний принцип навчання, який є одним з основних. Його необхідність обґрунтовується діалектикою переходу від чуттєвого сприйняття до абстрактного мислення у процесі пізнання.

Принцип наочності, який стверджує, що ефективність навчання залежить від доцільного залучення органів почуттів до сприйняття і переробки навчального матеріалу, визначає характер процесу навчання. У процесі навчання студентам бажано надати можливість спостерігати, вимірювати, проводити досліди і таким чином вести їх від незнання до знання. Якщо немає можливості представити реальні предмети для оперування ними під час лекційного заняття, слід по можливості використовувати наочні засоби: проектор, макети, моделі, презентації і т.д.

В українській педагогічній енциклопедії наочність трактується як один з основних принципів дидактики, відповідно до якого навчання базується на конкретних образах, що безпосередньо сприймаються студентами [5, с. 224].

Не завжди об'єкт, який ми чуттєво сприймаємо, є наочним, а лише тоді, коли він достатньо простий і звичний для пізнання суб'єктом. Багато об'єктів, які людина не може безпосередньо сприйняти, стають наочними в результаті виявлення істотних закономірностей, що відносяться до них, та побудови моделей. Як приклад можна навести економічну модель або модель логістичного процесу, які можна назвати наочними. І нарешті, абстрактні поняття абсолютно не спостережувані, але за допомогою роз'яснень, життєвих прикладів (наочних прикладів) можна створити наочне уявлення про те чи інше поняття, наприклад про відповідальність [8, с. 19].

Наочність пов'язана з особливостями підготовки і психіки людини. При цьому поняття наочності досить умовне: те, що наочно для однієї особи (наприклад, організаційно-інформаційна модель аналізу для фахівця), таким не є для іншого (та ж схема для гуманітарія).

Одним із завдань використання наочності на лекційному занятті є створення у суб'єкта цілісного образу сприйнятого об'єкта. При цьому образи сприйнятого об'єкта можуть бути образами сприйняття, уявлення та уяви.

Образи сприйняття формуються при безпосередньому впливі об'єкта на органи почуттів людини. В її свідомості виникає образ сприйняття даного об'єкта, при створенні якого поряд з відчуттям беруть участь пам'ять і мислення. У процесі створення образу людина висуває гіпотези, перевіряє їх при виявленні, розрізненні і пізнанні сприйманого предмета або явища, осмислює створюваний образ. При цьому людина не просто спостерігає, а активно діє.

*EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING
IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS*

Особливості образу залежать від особливостей не тільки сприйманого предмета, а й людини, його життєвого досвіду і знань, переконань і цінностей, навіть від настрою в даний момент часу. Образ сприйняття того чи іншого предмета може бути наочним або ні, в залежно від того, наскільки він зрозумілий людині. Якщо людина дивиться на якийсь предмет і не може зрозуміти, що це таке, оскільки він виглядає як нагромадження деталей невідомого призначення, то створюваний в думці образ не можна назвати наочним. Якщо ж людина, сприймаючи предмет або явище, пізнає його, розуміє його, то створюваний образ сприйняття є наочним.

Поряд з образами сприйняття існують образи уявлення, де образи предметів чи явищ, які не сприймаються в даний момент, засновані на минулому їх сприйнятті. Іншими словами, образи уявлення – це образи пам'яті.

Чуттєві враження, образи сприйняття проходять через пам'ять, але зберігаються в ній лише найбільш яскраві і цікаві, які мають особливе значення для людини. При їх відтворенні (спогаді) ці образи перетворюються в образи уявлення.

Існують ще образи уяви – це образи об'єктів, які людина ніколи безпосередньо не сприймала та не спостерігала. Незважаючи на це, вони складені із знайомих і зрозумілих йому елементів образів сприйняття і уявлення. Роль таких образів у житті людини велика, оскільки творча діяльність заснована на уяві. Перш ніж щось зробити, людина спочатку уявляє результат своєї праці і лише потім приступає до роботи [1, с. 14].

Сам по собі наочний образ не виникає, він як правило, є результатом активної роботи суб'єкта, спрямованої на його формування. Таким чином, об'єкти самі по собі не можуть вважатися наочністю, якщо їх сприйняття не забезпечує формування у студентів наочних психічних образів, тобто не є зрозумілими та доступними.

В історії педагогіки принцип наочності виник одним з перших. Відомо, що ще у стародавньому Єгипті, Греції, Римі, на Русі застосовували наочні приладдя як засіб, що поліпшує навчання [7]. Основний засіб спілкування – мова. Викладач за допомогою слова та мови кодує та передає інформацію слухачеві. Проте вона не є найпродуктивнішою формою подачі матеріалу.

Як стверджує вчений С. В. Шемендюк, пропускна здатність зорового каналу сприйняття інформації є набагато вищою за пропускну здатність слухового каналу (приблизно в 7,5 разів). Це пояснюється тим, що з 4 млн. нервових закінчень (волокон), які передають інформацію в людському організмі, близько 2 млн. припадає на зір і лише 60 тис. – на слух. Око здатне сприймати мільйони біт інформації за секунду, вухо – тільки десятки тисяч. Абсолютно очевидно, що візуальна форма подачі інформації є

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

набагато продуктивнішою [10]. Тобто значна частина мозку та енергії людини задіяні саме в перетворенні зорових сигналів. Тому застосовування наочних засобів у навчанні дозволяє швидше сприймати і засвоювати інформацію.

Використання сучасних наочних засобів створює умови, які необхідні для мислення та запам'ятовування, оскільки сприяють систематизації матеріалу через створення опорних сигналів.

Особливістю наочних методів навчання є те, що вони обов'язково припускають в тій чи іншій мірі поєднання їх із словесними методами. Тісний взаємозв'язок слова і наочності витікає з того, що діалектичний шлях пізнання об'єктивної реальності припускає застосування в єдності живого споглядання, абстрактного мислення і практики [4]. Це полегшить не тільки роботу викладача, а й дозволить студентам швидше засвоювати отриману інформацію. А це актуально в наш час, оскільки обсяг інформації, яку отримує людина, щороку через стрімкий розвиток науки та технологій.

Під час сприймання візуальної інформації та її засвоєння зорові враження асоціюються з уявленнями про дійсні предмети, явища та процеси. Сприймання навчального матеріалу пов'язане з мимовільною увагою студентів, яких приваблює велике за розмірами зображення, яскрава проекція, деяка незвичайність демонстрування.

Сигнали, що сприймають органи чуттів, далі піддаються логічній обробці і потрапляють у сферу абстрактного мислення. Внаслідок цього створюється основа для успішного протікання наступного етапу процесу пізнання – осмислення. На етапі осмислення використання виразних засобів наочність сприяє формуванню і засвоєнню понять, доказовості й обґрунтованості суджень і висновків, установленню причинно-наслідкових зв'язків тощо, що і є функцією наочності.

Викладацька діяльність вимагає не тільки знання з профільного предмета викладачем, а й психології. Кожна людина по-різному сприймає навколишнє середовище. Викладачу потрібно це враховувати, адже він відіграє важливу роль у підготовці майбутнього фахівця, який трудитиметься на благо держави. Тому кожен викладач повинен усвідомити, що саме він бере участь у формуванні майбутнього трудового потенціалу нашої держави.

Важливу роль у якості підготовки студента відіграє зацікавленість [2]. Часто лекції не до вподоби як студентам, так і викладачам, оскільки є загальними, теоретичними та погано сприймаються студентами, адже матеріал є новим і важко зрозуміти саму структуру дисципліни.

Переконаний, що лекція повинна зацікавити студента до пізнання поглибленого вивчення дисципліни, особливо, якщо вона є профільною, а також допомогти студенту зрозуміти структуру дисципліни. Для цього

EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

потрібно використовувати наочні засоби: таблиці, презентації, навчальні відеофільми, які б мотивували студентів до здобуття знань. Якщо студент буде розуміти, для чого йому ці знання, як він зможе використати їх у майбутньому, навчальний процес буде проходити цікавіше, легше і продуктивніше.

Схеми, таблиці, графіки, малюнки, відеофільми не тільки допомагають краще і швидше засвоювати матеріал, а й розвивають мовлення, тобто дуже часто студенти не розуміючи вчать визначення, а часом майже весь матеріал, записаний у конспекті. Проте запам'ятати не означає зрозуміти, а тим більше правильно використовувати вивчене. Основним акцентом у засвоєнні матеріалу повинне бути його розуміння, адже якщо людина може переказати прочитане, то вона зрозуміла зміст.

Використання наочності дозволяє позбутися мовних кліше. Відповідь на питання вимагає розуміння схеми і підбору речень. Тобто студент на довгий час запам'ятає такий матеріал. Також користуючись схемою, як опорою, студент розвиває мовлення. Відповідаючи, він не згадує завчені фрази із підручника, конспекту, продиктованого викладачем, а шукає потрібні слова у своєму словниковому запасі, що, на нашу думку, позитивно впливає на людину. Адже вміння висловити свою думку так, щоб тебе зрозуміли, дуже потрібне в сучасному житті: при написанні наукових робіт, у бізнесі і в повсякденному житті.

Часто у зв'язку з браком часу та недостатнім висвітленням певних питань в літературі (причинами можуть бути недослідженість та новизна питання) студенти використовують опорні конспекти як головне джерело для підготовки до семінарів. Це зручно, адже простота та переважання схем, графіків, таблиць дозволяють швидко засвоїти матеріал. Проте, на жаль, трапляються схеми з неоднозначним трактуванням, що є одним із факторів неефективного використання принципу наочності. Студент, користуючись такою схемою, може неправильно зрозуміти та інтерпретувати її зміст. Звичайно, потрібно користуватися й додатковими джерелами, але не варто нехтувати, на нашу думку, одним з головних принципів застосування методів наочності – однозначне трактування. Адже саме для простоти розуміння призначені ці методи. Як було сказано вище, використання візуальних методів повинне супроводжуватися вербальними. Тобто при розміщенні схем, які відображають складні взаємозв'язки, містять важливу і важку для розуміння інформацію, можуть неоднозначно трактуватися, повинні супроводжуватися поясненням.

Наступними факторами неефективного використання принципу наочності, на нашу думку, є демонстрація визначень та інформації, призначеної для конспектування, на слайдах з метою переписування. В даному випадку їх

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

краще продиктувати, що займе менше часу, ніж переписування. Також розповсюдженою помилкою є розміщення великого обсягу тексту на одному слайді.

Знижують ефективність навчального процесу банальне невикористання класної дошки. Багатьом викладачам не подобається користуватися крейдою, пил якої потрапляє в дихальні шляхи, бруднить руки та одяг. Для вирішення цієї проблеми провідні вищі навчальні заклади користуються спеціальними дошками, по яких потрібно писати маркером, який легко видаляється губкою.

Погоджуюсь з висловленням І. В. Бурдака, який стверджує, що викладач повинен не лише добре знати свій предмет і методику його викладання, а й бути психологом. Знати студента – це не тільки бачити недоліки в роботі, а й зрозуміти характер, риси його поведінки, що дасть змогу визначити фактори впливу на студента з метою підвищення його інтересу до навчання [3]. Додамо, що знати студента – це також розуміти як він мислить, як сприймає інформацію. Це важка праця, яка покликана сформувати кваліфікованого фахівця у певній галузі, який забезпечуватиме розвиток та ефективне функціонування національної економіки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, не викликає заперечень той факт, що застосування наочних засобів у навчальному процесі підвищує продуктивність сприйняття та засвоєння інформації. Наочність потрібно застосовувати не тільки для викладення основного матеріалу, але й для заохочення студентів до вивчення певної дисципліни. Проте слід дотримуватися основних правил при використанні наочного приладдя. На сьогодні, завдяки розвитку сучасних технологій, є можливість обирати найбільш зручні методи наочності, які полегшують роботу викладача та сприяють зацікавленості студента у навчанні. Тільки цілісне сприймання наукових принципів може істотно підвищити якість освіти і скоротити при цьому час навчання.

Перспективою подальших досліджень є реалізація принципу наочності засобами інформаційних технологій у навчальному процесі сучасного вищого навчального закладу, яким є Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету.

Список використаних джерел:

1. Аксьонова О. В. Методика викладання економіки : підручник / О. В. Аксьонова. – К. : КНЕУ, 1998. – 130 с.
2. Біскуп В. С. Застосування методу аналізу ситуацій в інтерактивних формах навчання [Електронний ресурс] / В. С. Біскуп. – Режим доступу: http://www.sau.kiev.ua/docs/conference_internet08/v.s.biskup.doc.
3. Бурдак І. Г. Чинники впливу на якість підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / І. Г. Бурдак. – Режим доступу :

EDUCATIONAL PROBLEMS AND THE METHODS OF TEACHING IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

<http://firearticles.com/psychologiya-pedagogika>

4. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Інноваційні методи викладання економіки у сучасних вищих навчальних закладах США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Voynarovska.php>.
7. Малафіїк І. В. Дидактика : навч. посібник / І. В. Малафіїк. – К. : Кондор, 2009. – 406 с.
8. Осмоловская И. М. Наглядные методы обучения : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / И. М. Осмоловская. – М. : Изд. Центр «Академия», 2009. – 192 с.
9. Фридман Л. М. Наглядность и моделирование в обучении : учеб. пособ. / Л. М. Фридман. – М. : Знание, 1984. – 80 с.
10. Шемендюк С. В. Психолого-педагогічні аспекти комунікації в навчальному процесі у контексті використання сучасних засобів наочності [Електронний ресурс] / С. В. Шемендюк. – Режим доступу : <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=15006&chapter=1>

Konon Bagrii, Candidate of Economic Sciences,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNTEU, Chernivtsi
**VISIBILITY IN TEACHING AND ITS IMPORTANCE
IN EDUCATIONAL PROCESS**

Abstract

The effectiveness of learning process is largely determined by whether the assimilation of scientific concepts is based on the knowledge of specific facts, students' understanding the ideas of objects, phenomena, processes, data reflected the concept that contributes to a correct understanding of laws of the nature of human society.

At the current stage of the development of didactics, visibility can be defined as the principle of learning based on the reflection of specific objects, phenomena, processes, patterns or their figurative reproductions. By the means of explanations and examples, one can make an understanding of a particular concept, i.e. it is possible to teach visually, based on the same images, ideas, actions that exist in the personal experience of students.

Value of visualization in the perception of the material is revealed in the article. The problem of inefficient application of visual aids in the learning process is under the consideration in the article. Basic errors in the application of visual aids are underlined.

Keywords: visual aids, visual information, student, abstract thinking, principle of visualization, perception, worksheets.

References:

1. Aksenova, O. (1998). *Metodyka vykladannia ekonomiky* [Methods of teaching economics]. KNEU, Kyiv (in Ukr.).
2. Biskup, V. (2008). Application of analysis of situations in interactive learning. Available at: http://www.sau.kiev.ua/docs/conference_internet08/v.s.biskup.doc (in Ukr.).
3. Burdak, I. (2009). Factors influencing the quality of training in higher education. Available at : <http://firearticles.com/psychologiya-pedagogika> (in Ukr.).
4. Free Encyclopedia. Available at: <http://uk.wikipedia.org> (in Ukr.).
5. Goncharenko, S. (1997). *Ukrains'kyj pedahohichnyj slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Lybed, Kyiv (in Ukr.).
6. Innovative methods of teaching economics in today's higher education institutions in the USA. Available at : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Voynarovska.php> (in Ukr.).

*ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ
ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ*

---

7. Malafiyik, I. (2009). *Dydaktyka* [Didactics]. Condor, Kyiv (in Ukr.).
8. Osmolovskaya, I. (2009). *Nagljadnye metody obuchenija* [Visual learning techniques]. Knowledge, Moscow (in Russ.).
9. Friedman, L. (1984). *Nagljadnost' i modelirovanie v obuchenii* [Visualization and Simulation in training]. Knowledge, Moscow (in Russ.).
10. Shemendyuk, S. (2011). Psycho-pedagogical aspects of communication in the learning process in the context of using modern means visibility. Available at : <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=15006&chapter=1> (in Ukr.).

